
**КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО
УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕСУАЛЬНОЕ ПРАВО
CRIMINAL PROCEDURAL LAW**

УДК 343.13

М.І. Карпенко., М.М. Чонка

**PROCEDURAL MEANING AND FEATURES
OF WITNESS AS PARTICIPANT
OF CRIMINAL PROCEEDINGS
(comparative-legal description)**

М.І. Карпенко

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

М.М. Чонка

*студентка 4-го курсу
ВНЗ «Національна академія управління»*

**ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ
СВІДКА ЯК УЧАСНИКА КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ
(порівняльно-правова характеристика)**

Постановка проблеми. Досліджуючи офіційну щорічну статистику Верховного Суду України, очевидно, що питання, які виникають у зв'язку з інститутом свідків є одним із «гальмівних механізмів» у здійсненні судочинства в кримінальному провадженні. Питому вагу серед таких перепон займають: виклик неналежного свідка, ухилення від дачі показань, неприбуття (неявка) в суд, неналежне виконання процесуальних обов'язків, введення свідком в оману та ін. За даними відділу аналізу судової статистики та узагальнення судової практики впродовж 2015 р. місцевими судами було відкладено розгляд у 10,4 тис. справ, через неприбуття учасників процесу (серед них 25% – свідки та потерпілі), що на 61,8% більше ніж у 2014 році. А якщо враховувати ті справи, що відкладені на січень 2016 року – цей показник сягає 64,4 %. Крім цього, суди приймали рішення про привід свідка під час розгляду 8,3 тис. справ, із них – 2,9 тис. (34,9 %) не були виконані [1].

Ситуацію ускладнює ще й той факт, що показання свідків як джерело доказів має суб'єктивний характер, тобто залежить від волі особи. Це означає

що державі при формуванні механізмів впливу на правосвідомість свідка як учасника кримінального провадження слід враховувати крім політичних, соціальних, економічних ще й ряд психологічних факторів.

З вищенаведеного, а також з порівняння особливостей інституту свідка в кримінальному провадженні України та закордоном (США, ФРН) очевидні особливості, які потребують дослідження, що і зумовлює актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, що впливають з даної теми, науковці вивчали на різних рівнях. Їх дослідженням займаються: Ю.І. Азаров, В.В. Король, О.П. Кучинська, І. В. Левенець, В.М. Лушпійенко, Д.П. Письменний, Т. В. Садова, Л.Д. Удалова та інші науковці.

Метою статті є дослідження особливостей статусу свідка як учасника кримінального провадження та окремих похідних питань, порівнюючи положення національного законодавства із закордонним науково-практичним досвідом.

Основні результати дослідження. Значним кроком на шляху до впровадження в нашій державі європейських стандартів життя є курс на реформування судової системи, що має на меті забезпечення права особи на справедливий суд.

Справедливий суд в контексті кримінального процесуального права – це таке здійснення досудового розслідування і судового провадження, процесуальних дій, що відповідатимуть всім засадам кримінального провадження, передбачених чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (надалі – КПК України).

По відношенню до інституту свідків з аналізу ст. 7 КПК України випливає, що вони користуються державним захистом на рівні з усіма іншими учасниками кримінального провадження, незалежно від їхньої позиції чи зацікавленості в результатах провадження. Тому, погоджуємось з думкою професора О.П. Кучинської, що свідок є лише фактичним носієм інформації, яка має доказове значення [2, с. 296].

Слідуючи поставленій меті, вважаємо доцільним провести дослідження в такій послідовності: визначити осіб, які можуть бути учасниками кримінального провадження в якості свідків, розібратися з особливостями їх показань як основного джерела доказів, виявити причини неналежного виконання обов'язків та сформулювати власну позицію щодо стимулювання свідків до сприяння органам досудового слідства та суду в кримінальному провадженні.

Питання того, хто може бути свідком, нормативно закріплено в ст.65 КПК України, згідно з якою – це фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

Саме показання свідка (відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту, що мають значення для справи [3]), згідно чинного процесуального законодавства, є одним із найважливіших доказів серед інших фактичних даних, необхідних для об'єктивного вирішення кримінального провадження.

Правдивими показаннями можуть вважатися лише ті, які максимально позбавлені суб'єктивних факторів. Навіть якщо особа умисно не бажає приховати факти об'єктивної реальності, на похибку в свідченнях впливають: емоційний стан, стан уваги, пам'яті, здатності до сприйняття та відтворення, до точного відображення дійсності в конкретній, юридично значимій ситуації, особливості самої ситуації, вплив громадської думки чи родичів, навіювання [4]. У випадку, коли в органах досудового слідства та суду виникли сумніви щодо психічної повноцінності свідка (правильності сприймання та відтворення інформації), все перераховане є об'єктом судово – психіатричної експертизи, що здійснюється у відповідності до Порядку № 397 [5]. Законодавець врегульовує питання доцільності проведення такої експертизи поверхнево та не враховує багатьох особливостей.

На нашу думку, найбільшій конкретизації потребує можливість участі в кримінальному провадженні в якості свідків неповнолітніх.

Чинним законодавством України вік особи, яка може давати показання в якості свідка необмежений. Така позиція є зрозумілою, оскільки Верховною Радою України 27 лютого 1991 р. ратифіковано Конвенцію ООН про права дитини, ч. 2 ст. 12 якої дає можливість особі до досягнення нею 18-річного віку право бути заслуханою в ході будь – якого судового розгляду [6]. Але ч.1 ст.12 визначає за державою – учасницею обов'язок забезпечити таку можливість особі «здатній сформулювати власні погляди».

КПК України передбачає певні особливості допиту неповнолітніх та малолітніх свідків (ст.354). Допит проводиться в присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря. Вважаємо, що цього недостатньо, щоб держава могла забезпечити належну участь таких осіб в кримінальному провадженні.

Очевидно логічним є встановлення обов'язковості проведення судово-психіатричної експертизи для неповнолітньої та малолітньої особи, яка володіє певною інформацією та може виступати в кримінальному провадженні як свідок. Пояснюємо це тим, що не завжди фізичний розвиток особи (зрілість) відповідає розвитку свідомості.

Особливо велика увага приділяється поведінці, характеру та психології особистості свідка в законодавстві провідних держав світу, серед них і США та ФРН. Так, у США діють єдині Федеральні правила доказів (Federal Rules of Evidence), які визначають можливість сіяти сумнів, порушуючи довіру до свідка, як протилежною стороною, так і тією, що його викликала (Правило 607) [7]. Існують навіть методичні рекомендації щодо того як дискредитувати особу, якщо вона говорить правду (Discrediting the Truthful Witness)! Іншими словами, можна визнати свідка неналежним просто довівши його неправдивість як рису характеру [8]. Вважаємо для України таке недопустимим, хоча в певній мірі схожість існує. В ч.2 ст.96 КПК України закріплено, що сторона має право надати показання, документи, які підтверджують репутацію свідка, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, які підтверджують нечесність свідка для доведення недостовірності його показань. Крім цього, в штаті Каліфорнія, як і в багатьох

інших, діє Кодекс Доказів (Evidence Code), який доповнює та розширює вищезазначені Правила. Зокрема ст.701 КД наводить перелік осіб, які позбавляються права бути свідком. Серед них і особи, які не здатні виразити свою думку в мірі, щоб бути зрозумілими іншими [9] (переклад авторів).

Як приклад, належного нормативного закріплення, можна навести Кримінальний процесуальний кодекс ФРН (Strafproze ordnung), де є ряд особливостей для осіб, які: є «недостатньо зрілими»; мають опікуна; мають психічне захворювання, розумову відсталість чи душевну хворобу, що підтверджено відповідним експертним висновком. Так, особа яка підпадає під перераховане (самостійно або через представника) може відмовитися від дачі показань по особистим причинам і в будь – якому випадку не може бути допитана (ч.2 §52), щодо таких осіб встановлена заборона від приведення до присяги (ч.1 §60), за відповідною постановою прокурора дозволяється допитувати таких осіб достроково, якщо це вимушена міра (ч.3 §81с (переклад авторів) [10].

Стаття 63 Конституції України визначає, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [11]. Продовженням цієї норми є закріплення в ч.3 ст.18 та п.3 ч.1 ст.66 КПК України права свідка на відмову від дачі показань у випадках зазначених вище. Перелік осіб, віднесених п.1. ч.1 ст.3 КПК України, до близьких родичів та членів сім'ї є значно вужчим ніж в багатьох інших державах.

Так, аналізуючи §52, 53 КПК ФРН, погоджуємось з думкою В.М. Лушпінка, що в п.3 ч.1 ст.66 КПК України можливо доповнити перелік осіб, які можуть відмовитися від дачі показань, такими особами: заручений чи заручена обвинуваченого, чоловік чи дружина обвинуваченого якщо шлюб вже розірваний.

Крім цього, в ст.65 КПК України, доповнити перелік осіб, які не можуть бути допитані як свідки, стосовно відомостей, що стали їм відомі через їх професійну діяльність, такими особами: аудитори, податкові консультанти та уповноважені з податків, дитячі та підліткові психотерапевти, аптекарі, консультанти з питань наркозалежності [12, с.136].

Показання свідка, що мають значення для кримінального провадження, – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту, що проведений під час досудового розслідування чи судового розгляду відповідно до вимог ст.224, 225, 352 КПК України. Для детальнішого дослідження необхідно проаналізувати §3 глави 4 КПК України та національну доктрину.

Так, на думку, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного, Ю.І. Азарова предметом показань свідків є відомості про факти, що характеризують: особу підозрюваного, обвинуваченого, взаємовідносини свідка з ними і з потерпілим; особистість інших свідків, їх стосунки з іншими учасниками кримінального провадження, а також відомості довідкового характеру, які є необхідними для з'ясування істотних фактів, їх перевірки та оцінки [13]. Крім цього, можуть визнаватися судовим доказом особиста думка чи висновок свідка за умови, що вони ґрунтуються на спеціальних знаннях в розумінні ст.101 КПК України та є корисними для ясного розуміння показань (ч.6 ст.95 КПК України).

Із законодавства США до України запозичено поняття «показання з чужих слів». Йому присвячена ст.97 КПК України, відповідно до якої, ними є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи. Аналогічно, за кримінальним процесуальним законодавством США, до таких показань належить будь-яка інформація, яка не стосується особистих знань свідка, а є отриманою від третіх осіб [14, с.431].

В Україні показання з чужих слів можуть бути визнані доказами, якщо суд визнає неможливим допитати особу, яка є першоджерелом інформації, за винятками передбаченими КПК. Паралельно «Правило проти показань з чужих слів» (Rule 802 – The Rule Against Hearsay) Федеральних правил доказів [7] закріплює вичерпний перелік нормативно – правових актів, що роз'яснюють «виняткові випадки», коли суд зобов'язаний визнати такі докази допустимими: коли федеральним законом, цими правилами чи іншими правилами встановленими Верховним судом не передбачено інше (наприклад: заява особи, що знаходилася на межі смерті (переклад авторів).

Наступний «гальмівний елемент» заключається в тому, що часто особа, яка володіє необхідною інформацією не бажає сприяти органам досудового слідства та суду в розкритті злочинів, що тягне за собою такі негативні наслідки як: ухилення від дачі показань, неприбуття (неявка) в суд, неналежне виконання процесуальних обов'язків, введення свідком в оману та ін. Насамперед, це пов'язано з тим, що ускладнюється його повсякденне життя: необхідність відпрошуватися з навчання, роботи, ведення сімейного побуту, бізнесу, можливі навіть погрози з боку сторін провадження, тощо.

Законодавець вирішує проблеми матеріального характеру, закріпивши в ст.122 КПК відшкодування витрат свідку стороною, яка заявила клопотання про його виклик, що пов'язані з проїздом, найманням житла та добові (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять.

Але набагато серйознішою є проблема забезпечення захисту життя, житла, здоров'я та майна свідка. Раніше це питання врегульовувалося ст.ст. 52¹ – 52⁵ Кримінально-процесуального кодексу України від 28.12.1960 р. [15] та Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993р. № 3782-ХІІ [16], що досі діє. Порівняно із зазначеним законом чинний КПК врегульовує питання захисту свідка більш повно (хоча і в недостатній мірі), враховуючи зміни в суспільному житті та можливостей науково – технологічного розвитку. Розглянемо на прикладі ч.9 ст.352 чинного КПК України, яка передбачає, проведення допиту свідка за наявності виняткових обставин, з використанням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду, або в інший спосіб, що унеможливує його ідентифікацію та забезпечує сторонам кримінального провадження можливість ставити запитання і слухати відповіді на них. А якщо існує загроза ідентифікації голосу свідка, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод. Для порівняння, як приклад можна навести ст.15 Закону №3782-ХІІ, зміст якої полягає в забезпеченні

конфіденційності даних про особу, що заключається в основному в прихованні персональних даних у різних процесуальних документах, при цьому анонімність реального допиту взагалі не згадується.

Більш повно така практика регламентована в законодавстві інших держав. Так, ч.2 §85а КПК ФРН, передбачає запис допиту свідка на аудіо, відео носії, коли необхідно забезпечити, щоб свідок не допитувався на судовому засіданні, а запис є необхідним для дослідження обставин справи. Крім цього, ч.1 §247а, передбачає допит свідка за межами судового засідання, якщо існує серйозна небезпека блага свідка, при цьому зала судового засідання облаштована необхідними технічними засобами відтворення звуку.

Ще далі пішло законодавство США, де існує Федеральна програма щодо захисту свідків (United States Federal Witness Protection Program). Відповідно до якої свідок, який підпадає під Програму підлягає допиту в суді чи в режимі аудіо, відео конференції лише в виключних випадках за запитом обвинувача, в якому мають бути зазначені причини чому свідок підлягає допиту, час, місце та його приблизна тривалість [17].

При цьому, до зазначеної Програми відноситься особа, що є одним з найважливіших свідків в таких випадках: будь-який злочин визначений в розділі 18 Кодексу США, розділ 1951 (1) (організована злочинність і рекет); будь-який злочин в сфері незаконного обігу наркотиків (розділ 21 Кодексу Сполучених Штатів) [18]; будь-який інший серйозний федеральний кримінальний злочин, у зв'язку з яким життя і здоров'я свідка та його рідних знаходяться в небезпеці, тощо (переклад авторів).

Очевидно, що законодавцю України необхідно глибше дослідити зазначену проблематику, проаналізувати досвід інших держав, врахувати науково-технологічний розвиток і як результат провести зміни та доповнення в нормативно-правовій базі.

Для комплексного дослідження даної теми, необхідно розглянути і питання відповідальності свідка (ст.67 КПК України) як ще одного стимулюючого фактору виконання ним своїх обов'язків.

Так, наприклад, свідок несе кримінальну відповідальність за відмову від давання показань (ст.385 КК України) і за давання завідомо неправдивих показань (ст.384 КК України) [19]. А за злісне ухилення від явки до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду свідок несе відповідальність за ч.1 ст.185-3 або ст.185-4 КУпАП [20]. У випадках, коли свідок не прибув за викликом суду, а ознаки «злісності» відсутні: суд вживає заходів для його прибуття. Зокрема, суддя має право постановити ухвалу про привід свідка та/або ухвалу про накладення на нього грошового стягнення (ч.1 ст.327 КПК України).

Отже, аналізуючи зазначені доводи та джерела, впливає ряд таких висновків:

1. Свідок – учасник кримінального провадження, що є фактичним носієм інформації, яка має доказове значення.
2. На похибку в показаннях свідка впливають: емоційний стан, стан уваги, пам'яті, здатності до сприйняття та відтворення, до точного відображен-

ня дійсності в конкретній, юридично значимій ситуації, особливості самої ситуації, вплив громадської думки чи родичів, навіювання.

3. Не завжди фізичний розвиток особи (зрілість) відповідає розвитку свідомості, тому необхідним є встановлення обов'язковості проведення судово-психіатричної експертизи для неповнолітньої та малолітньої особи, яка володіє певною інформацією.

4. Законодавцю необхідно переглянути п.3 ч.1 ст.66 КПК України, звернути увагу як це питання регулюється закордоном та доповнити перелік осіб, які можуть відмовитися від дачі показань, такими особами: заручений чи заручена обвинуваченого, чоловік чи дружина обвинуваченого якщо шлюб вже розірваний.

5. Серйозних доповнень потребує Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», насамперед враховуючи науково – технологічний розвиток та соціальні зміни в житті.

6. Відповідальність – це ще один фактор стимулювання належного виконання свідком своїх обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз стану здійснення судочинства в 2015 р. (за даними судової статистики) // Електронний ресурс. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D7F9F72E78DA88ECC2257F730036F282](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D7F9F72E78DA88ECC2257F730036F282).

2. *Кучинська О.П.* Процесуальний статус свідків: деякі особливості за новим КПК України: наукова стаття // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 295-300.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.

4. *Левенець І. В.* Судова психіатрія: Навчальний посібник. – Тернопіль : Економічна думка. – 2005. – 328 с.

5. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи МОЗ України: Порядок від 08.10.2001 № 397 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0219-02>.

6. Конвенція про права дитини: Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

7. Federal Rules of Evidence: rules, 2016 Edition // Електронний ресурс. – <https://www.rulesofevidence.org/>.

8. *Eleanor W. Myers and Edward D. Ohlbaum*, Discrediting the Truthful Witness: Demonstrating the Reality of Adversary Advocacy, 69 Fordham L. Rev. 1055 (2000) // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ir.lawnet.fordham.edu/flr/vol69/iss3/8/>.

9. Evidence Code – EVID (California): code // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codes.xhtml>.

10. Strafprozeßordnung (StPO) in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/index.html>.

11. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.

12. Луштієнко В.М. Свідок в кримінальному процесі ФРН // ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 1 (21). – 2014. – С. 134-137.

13. Удалова Л.Д., Письменний Д.П., Азаров Ю.І. Теорія судових доказів в питаннях і відповідях. Навчальний посібник // Електронний ресурс. – http://pidruchniki.com/2015101166879/pravo/teoriya_sudovih_dokaziv_v_pitannya_ta_vidpovidyah.

14. Король В.В., Садова Т.В. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 2013р. – С. 428 – 434.

15. Кримінально-процесуальний кодекс України: Кодекс від 28.12.1960 № 1001-05 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

16. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон від 23.12.1993 № 3782-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 11. – Ст. 51.

17. Witness Security: Witness Security // Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.justice.gov/usam/usam-9-21000-witness-security>.

18. United States Code: звід законів // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://uscode.house.gov/browse/&edition=prelim>.

19. Кримінальний кодекс України: Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

20. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

Карпенко М.І., Чонка М.М. Процесуальне значення та особливості свідка як учасника кримінального провадження (порівняльно-правова характеристика)

Стаття присвячена специфіці процесуального значення та особливостей свідка як учасника кримінального провадження. У ній описуються наступні питання: захист прав, судово-психіатрична експертиза, дискредитація неналежного свідка, особливості доказів і відповідальності. Дослідження проведено на аналізі чинного законодавства і доктрини в пошуках відповідей на питання, що виникають в ході дослідження, в тому числі законів США і Німеччини.

Ключові слова: захист прав, судово-психіатрична експертиза, дискредитація неналежного свідка, докази, відповідальність.

Карпенко М.И., Чонка М.М. Процессуальное значение и особенности свидетеля как участника уголовного судопроизводства (сравнительно-правовая характеристика)

Статья посвящена специфике процессуального значения и особенностей свидетеля как участника уголовного производства. В ней описываются следующие вопросы: защита прав, судебно-психиатрическая экспертиза, дискредитация ненадлежащего свидетеля, особенности доказательств и ответственности. Исследование основано на анализе действующего законодательства и доктрины в поисках ответов на вопросы, возникающие в ходе исследования, в том числе законов США и Германии.

Ключевые слова: защита прав, судебно-психиатрическая экспертиза, дискредитация ненадлежащего свидетеля, доказательства, ответственности.

Karpenko M.I., Chonka M.M. Procedural meaning and features of witness as participant of criminal proceedings (comparative-legal description)

The article is dedicated to specifics of the procedural meaning and features of witness as participant of criminal proceedings. It describes the following issues: protection of rights, forensic psychiatric examinations, discredit of improper witness, features of evidence and responsibility. The article based on the analysis of the applicable legislation and doctrines in search of answers to questions arising during the study, including laws of the USA and Germany.

Keywords: *protection of rights, forensic psychiatric examinations, discredit of improper witness, evidence, responsibility.*

Стаття надійшла до редакції 08.01.2016.